

BONIFACAS STUNDŽIA

DAUGISKAITINIAI ASMENVARDINIAI OIKONIMAI IR JŲ REIKŠMĖ LINKSNIAVIMO BEI KIRČIAVIMO SISTEMŲ REKONSTRUKCIJAI

0. Nemažą lietuvių kalbos toponimų būrį sudaro asmenvardinės kilmės vietovardžiai. Čia nagrinėjami oikonimai, padaryti iš *ā* ir *ē* kamieno asmenvardžių daugiskaitos.

0.1. Oikonimai rinkti iš „Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinyno“ (V., 1976, d. 2), asmenvardžiai¹ – iš LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto pavardžių kartotekos bei rengiamo lietuvių pavardžių žodyno². Analizuojant surinktus duomenis, susidurta su keletu sunkumų: 1) esančios kartotekoje pavardės neretai užrašytos ne specialistų, su klaidomis, kartais net nesukirčiuotos, tad ką kalbėti jau apie kirčiuotės nustatymą; 2) dažnai greta *ā*-kamienių pavardžių pasitaiko ir *o*-kamienių (*Survilā* : *Survilas*), todėl būtinai reikėjo tiksliau nustatyti abiejų variantų geografiją; 3) neturime lietuvių pavardžių etimologinio žodyno (jis dar tik rengiamas). Dėl to negalėta pasinaudoti kai kuriais oikonimais: a) kuriems nepavyko nustatyti pamatinio asmenvardžio kamieno, pvz.: *Ašmonai* : *Āšmona(s)*, *Buzaī* : *Buzā* || *Būzas*, *Jovaišai* : *Jóvaiša(s)*; *Meškėliai* : *Meškėlė* || *Meškėlis* (iš viso apie 20 okn); b) kurių pamatinio avd etimologija abejotina ar neaiški (dalis jų, matyt, neautentiškai užrašyti): *Čiūlada*, *Dubravā* (plg. liet. *dubravā*, -*āvas* LKŽ II 78, lenk. *Dubrawa*, brus. *Дубрава* etc.), *Kiena*, *Medekšā* (plg. brus. *Мадекша*, lenk. *Medeksza*)³, *Pažėrā* [: *žėrėti* (?)], *Šilva* [< *Šiluvā* (?), plg. *šilmā* < *šilumā* resp. *šilimā*], *Tūita*, *Valečkā* ← *Valentinas* (?); *Vinča* ← *Vinca(s)* ? etc. (iš viso apie 25 okn)⁴.

0.2. Iš viso rasta 226 minėti daugiskaitiniai oikonimai; nagrinėjama 183 (geografinėi analizei panaudojama šiek tiek daugiau, žr. 4 išnašą). Dauguma atrinktų oikonimų (iš 183 – 156) padaryti iš *ā*-kamienių asmenvardžių (iš *ē*-kamienių – 27 okn).

¹ Asmenvardžiai (avd) identifikuoti remiantis dabartinėmis pavardėmis. Asmenvardžio (antropónimo) terminas čia vartojamas todėl, kad daugumas oikonimų yra seni, atsiradę gerokai anksčiau negu susiformavo dabartinės mūsų pavardės.

² Naudodamasis proga, noriu padėkoti LKLI Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos sektoriaus vadovui filol. kand. A. Vanagai už pagalbą, patarimus ir leidimą pasinaudoti minėta kartoteka bei pavardžių žodyno pirmojo tomo mašinraščiu.

³ Nei M. Biryła (Бирьла М. В., 1969, 265), nei J. Bystronis (Bystron J., 1936, 281) šio avd kilmės nepaaiškina.

⁴ Kai kurie iš pastarųjų asmenvardžių padaryti oikonimai įtraukti į paplitimo schemą (žr. 11 išnašą).

1.1. Nagrinėjant mums rūpimus daugiskaitinius oikonimus, tikslinga skirti du jų modelius (pagal santykį su pamatinio asmenvardžio vienaskaitos kamieniu resp. paradigma): 1) *(i)o*-kamieniai oikonimai, t. y. modelis su kamieniu resp. paradigmų pakaita (neutralizacija); 2) *ā* resp. *ē* kamieno oikonimai (paprastasis modelis).

1.1.1. Gerokai produktyvesnis yra *(i)o* kamieno modelis, apimęs 118 oikonimų (t. y. $\approx 64\%$ visų okn)⁵: *Barzdaĩ* : *Barzdà*, *Bulkaĩ* : *Bùlka*, *Juškaĩ* : *Juškà*, *Linkaĩ* : *Linka*, *Noreikaĩ* : *Norėikà*; *Bložiaĩ* : *Blōžė*, *Dirsiaĩ* : *Dìrsė* etc. Šio modelio 104 pamatiniai asmenvardžiai yra *ā*-kamieniai, 14 — turi *ē* kamieną.

1.1.2. Paradigmą be kamienų pakaitos turi 65 oikonimai⁶ (16 iš jų turi paralelių modelį ir su kamienų pakaita, žr. 5 išnašą), pvz.: *Alseikos* : *Alsėika*, *Andreikos* : *Andreikà*, *Dindos* : *Dinda*, *Karėivos* : *Karėiva*; *Dailidės* : *Dailidė*, *Lāpės* : *Lāpė*.

1.2. Pirmojo modelio [*(i)o* kam.] daugiskaitiniai oikonimai pasižymi ne tik linksniavimo, bet ir tam tikra kirčiavimo paradigmų pakaita. Daugiau nei du trečdaliai (iš 55—39) tokių oikonimų turi galūninį kirtį (4 a. p.), palyginti su pamatinio asmenvardžio baritonine (resp. priesagine) vienaskaitos⁷ akcentuacija (1, 2 a. p.) : *Dilbaĩ* (4) : *Dilba* (1), *Guobaĩ* (4) : *Gúoba* (1), *Kirkaĩ* (4) : *Kìrka* (1), *Minelgaĩ* (4) : *Minėlga* (1), *Pauraĩ* (4) : *Páura* (1), *Šarkaĩ* (4) : *Šárka* (1), *Varžai* (4) : *Várža* (1); *Bložiaĩ* (4) : *Blōžė* (2), *Dirsiaĩ* (4) : *Dìrsė* (1), *Lapiaĩ* (4) : *Lāpė* (2) etc. Daugumas tokių *ā* ir *ē* kamieno asmenvardžių yra kilę iš apeliatyvų (iš 39—33). Taigi reikia manyti, kad šiuo atveju onomastikoje susekami dėsniniai gali patarnauti istorinės morfologijos bei akcentologijos problemų sprendimui.

Analogiška kirčiavimo paradigmų distribucija kai kuriose tarmėse būdinga ir kitiems *(i)o*-kamieniams daugiskaitiniams oikonimams (be kamienų pakaitos). „Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinyne“ (V., 1976) rasta virš 200 nedviskiemenių asmenvardinės kilmės daugiskaitinių oikonimų, kurie kirčiuojami 4-ąja kirčiuote, palyginti su pamatinių avd vienaskaitos baritonine resp. priesagine akcentuacija. Šitokie oikonimai susitelkę v. aukštaičių kauniškių plote ($\approx 44\%$) ir žemaičių šiaurės bei vakarų dalyje ($\approx 27\%$). Po mažiau jų yra ir kitur, neišskiriant nė periferinių tarmių, pvz.: *Banaičiai* (4) Šk* : *Bandītis*; *Grigaliūnai* (4) Kps, Prn : *Grigaliūnas*, plg. *Grigaliūnai* (1) Šr, Švnč; *Tūmeliai* (4) Šlu : *Tūmėlis*; *Perkūnai* (4) Klp : *Perkūnas*; *Jurgeliai* (4) Brž : *Jurgėlis*; *Petreliai* (4) Viln : *Petrėlis*; *Šeštokaĩ* (4) Lzd : *Šeštōkas* etc.

1.3. Abiejų modelių oikonimų pamatiniai avd yra įvairios kilmės⁸. Iš 183 avd 105 ($\approx 57\%$) sietini su lietuviškais apeliatyvais, pvz.: *Bilda* : *bilda* (: *bildėti*), *Būrba* :

⁵ Šešioliką tokių oikonimų turi ir paralelias *ā* (13 okn) resp. *ē* (3 okn) kamieno formas: *Bimbaĩ* || *Bimbos*, *Linkaĩ* || *Linkos*, *Petrōškaĩ* || *Petrōškos* etc.; *Lapiaĩ* || *Lāpės*, *Laumiai* || *Laūmės*, *Pėmpiai* || *Pėmpės*. Tokių gretutinių formų skiriasi geografija.

⁶ Iš jų 52 okn yra *ā*-kamieniai, o 13 turi *ē* kamieną.

⁷ Vienaskaitos todėl, kad avd daugiskaita, kaip vėliau matysime, gali būti ir šakninio resp. priesaginio, ir galūninio kirčiavimo.

* Gyvenamųjų vietų vardų santrumpos vartojamos kaip LKŽ.

⁸ Atskirų oikonimų modelių pamatiniai avd kokio nors reikšmingesnio kiekybinio skirtumo kilmės atžvilgiu neturi. Etimologizuojami avd remiantis šiais veikalais: Lietuvių pavardžių žodynas,

būrba (:burbėti), *Linka* (:liñkti), *Kimša* (:kiñšti), *Rimša* (:rimti); *Bimba* : *bimba*, *Diršė* : *diršė*, *Pėmpė* : *pėmpė*, *Vāštakā* : *vāštaka* 'toks paukštis = laukys'. Iš kitų išsiskiria 10 dvikamienių antroponimų (beveik visi seni): *Dalģeda*, *Gerdvilā*, *Norėikā*, *Norgēla*, *Sangāila*, *Survilā*⁹ etc. Likusieji 78 avd vieni padaryti iš skolintų apeliatyvų arba tiesiog pasiskolinti paprastai iš slavų vardyno (38) : *Būlka* (plg. lenk. *Bulka*, brus. *Булка*), *Dūdā* (plg. lenk. *Duda*, brus. *Дыда*: lenk. *duda*, brus. *дыда* > liet. *dūdā*), *Kirka* : *kirka* (sl.)¹⁰, *Šaškā* : *šaškā* (sl.) 'toks kardas'; kiti padaryti iš krikšto vardų (40).

Daugumos krikštavardinių avd pamatiniai žodžiai atsirado ne lietuvių kalbos dirvoje. Tai dažniausiai liaudinės rytų slavų krikšto vardų formos, pvz.: brus. *Іванука* ← *Іван*, lenk. *Iwaszko* ← *Iwan* : dpv. *Ivoškā*; brus. *Юхно* ← *Евфимий* : dpv. *Juknā*; brus. *Саўка* ← *Савва*, lenk. *Sawka* ← *Sawa* : dpv. *Saukā* etc. Tik vienas kitas krikšto vardas gali būti susiformavęs ir lietuvių kalboje: *Dōmas* ← *Dominỹkas* : dpv. *Domėikā*, *Razmā* ← *Erāzmas* : dpv. *Razmā*, *Valentā* ← *Valentĩnas* : dpv. *Valentā*.

Apskritai daugiau nei du trečdaliai (123) *ā* ir *ē* kamieno asmenvardžių, iš kurių padaryti daugiskaitiniai oikonimai, yra susiję su apeliatyvais. Dauguma tokių antroponimų (85%) padaryti iš lietuviškų resp. baltiškų apeliatyvų, kiti — iš skolintų (paprastai slaviškų).

1.4. Pateikus tiriamųjų duomenų glaustą kiekybinę, akcentuacinę ir kilminę charakteristiką, aptartina ir jų geografija. Čia nagrinėjamų oikonimų modelius pažymėkime sutartinai šitaip: 1. a) *Burbaĩ* : *Būrba*; b) *Lapiaĩ* : *Lāpē*. 2. a) *Būrbos* : *Būrba*; b) *Lāpēs* : *Lāpē*¹¹.

1.4.1. Iš schemos matyti, kad pirmojo modelio (su kamienų pakaita) oikonimai koncentruojasi v. aukštaičių kauniškių¹² plote (38 okn) bei žemaičiuose (31 okn). Pasitaiko (*i*)-o-kamienų oikonimų ir kitur, pvz.: po 13 okn v. aukštaičių šiauliškių ir r. aukštaičių panevėžiškių teritorijoje, 20 — kitų r. aukštaičių tarmėse, 5 okn vakariniame p. aukštaičių kampe. Taigi iš kitų išsiskiria v. aukštaičiai, žemaičiai (ne

t. 1. A—K (rankraštis); Zinkevičius Z. Lietuvių antroponimika. — V., 1977; Vanagas A. Mūsų pavardės. I. — Kn.: Žodžiai ir žmonės. V., 1974, p. 87—152; Vanagas A. Mūsų pavardės. II. — Kn.: Žmonės ir kalba. V., 1977, p. 49—92; Kuzavinis K., Savukynas B. Lietuvių vardų etimologinis žodynas. — Kn.: Vardai ir žodžiai. V., 1971, p. 43—157; Бірыла М. В. Беларуская антрапанімія. — Мінск, 1966, т. 2, 1969; Bystron J. St. Nazwiska polskie. — Lwów, 1936; Słownik staropolskich nazw osobowych. — Wrocław—Warszawa—Kraków, 1965—1979, t. 1—5; Gottschald M. Deutsche Namenkunde. — Berlin, 1954.

⁹ Dauguma iš šių avd padarytų oikonimų yra o-kamieniai (8): *Gerdvilāĩ*, *Noreikaĩ*, *Survilaĩ* etc.

¹⁰ Avd *Kirka* sietinas ir su lenk. *Kirka*, brus. *Kipko*.

¹¹ Oikonimų paplitimą nustatant, žiūrėta, kad asmenvardis būtų iš tos pačios arba labai artimos vietos, kaip ir iš jo padarytas oikonimas. Todėl dalis okn (daugiausiai o-kamienų) neįtraukta į schemą. Atskirų modelių oikonimų panaudota šitiek: 1) *Burbaĩ* — 113 okn, *Lapiaĩ* — 7 okn; 2) *Būrbos* — 76 okn, *Lāpēs* — 15 okn. Pastaba. Čia priskaičiuoti ir to paties oikonimo geografiniai variantai, pavyzdžiui, žinomi bent 5 kaimai vardu *Dailidės*. Šiaip jau vienodų okn palyginti nedaug.

¹² Šiame straipsnyje laikomasi A. Girdenio ir Z. Zinkevičiaus pasiūlytos lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos (žr. Kalbotyra, t. 14, p. 139—147).

visi, žr. schemą), š. panevėžiškiai ir kt. Šiose vietose (ypač kauniškių plote) o kamieno oikonimų yra gana gausu; ā-kamieniai okn čia reti (žr. 1.4.2), išskyrus žemaičius, kur vietomis jų pasitaiko tankiau (pavyzdžiui, Kelmės rajone).

1.4.2. Antrojo modelio oikonimai susitelkę r. aukštaičių vilniškių tarmėje (34 okn). Kitur tokių oikonimų esama mažiau: grupelėmis jie išsimėtę maždaug po visą Lietuvą, pvz.: 12 okn p. aukštaičių plote, 21 – žemaičiuose (iš jų 8 – Kelmės rajone), 4 – v. aukštaičių kauniškių pietuose (Prienu rajonas), 16 okn išsibarstę po r. aukštaičių teritoriją (be vilniškių).

1.4.3. Apibendrinant oikonimų paplitimo duomenis, konstatuotina, kad abiejų modelių geografinė distribucija yra gana apibrėžta: pirmojo modelio oikonimai (*Burbaĩ, Lapiaĩ*) koncentruojasi v. aukštaičių (ypač kauniškių) teritorijoje, didžiojoje dalyje žemaičių ploto bei kai kur rytų aukštaičiuose (š. panevėžiškiai, širvintiškiai); antrojo modelio oikonimai (*Burbos, Lāpės*) susitelkę r. aukštaičių vilniškių plote (žr. schemą).

2.1. Išnagrinėtieji oikonimų modeliai, be abejo, sietini su ā, ē kamieno asmenvardžių daugiskaita, kuri tarmėse irgi turi du variantus: *Burbaĩ, Lapiaĩ* resp. *Burbos, Lāpės*¹³. Tų variantų geografija iš esmės sutampa su aptartųjų oikonimų modelių paplitimu.

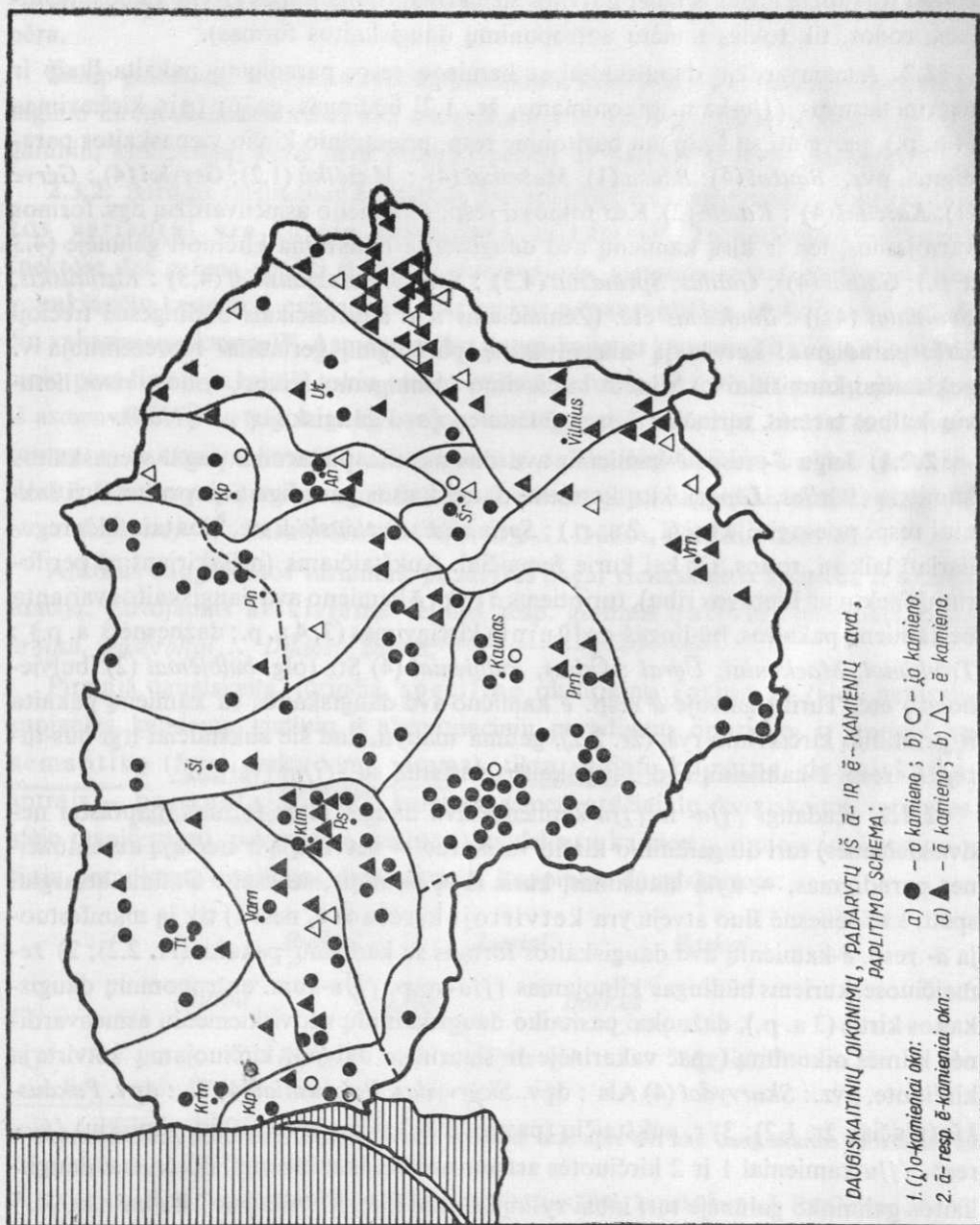
2.1.1. Formas su kamienų resp. galūnių pakaita [(i)o kamienas] vartoja daugumas v. aukštaičių bei p. aukštaičių vakarinis kampas (Lzd, Vs, Kpč, Lp), pvz.: *Kabelkaĩ : Kabėlka, Kalėdaĩ : Kalėdà, Švitraĩ : Švitrà, Gerviaĩ : Gėrvė*¹⁴. Šitokia vartoseną būdinga ir daugeliui žemaičių (Mžk, Trk, Tl, Slnt, Krtn, Skdv, Šauk, Krš, Varn, Rs), kai kuriems r. aukštaičiams: p. panevėžiškiams, širvintiškiams, daliai uteniškių ir anykštėnų. Bene visose lietuvių kalbos tarmėse (i)o kamieno modelis būdingas ir (i)u-kamienų avd daugiskaitai, pvz.: *Butkaĩ : Butkus* (plg. okn *Butkaĩ* Kš, Klp, Tl, Trg), *Kubiliaĩ : Kubilius* (plg. okn *Kubiliaĩ* Kš resp. *Kubiliai* Brž, Klm, Šk, Ut). *Vairniaĩ : Vairnieĩs, Valginciaĩ : Valginciaĩs*?

Yra šnektų, kur ā, ē kamieno avd daugiskaitos formos su kamienų pakaita būdingos ne visai paradigmai. Apie Tverėčių (r. aukštaičių vilniškių tarmė) vartojama (ar bent buvo vartojama): *Garlaĩ, Garlũ, Garlams, Garlais*, bet *Gárlas : Gárla* (Otrėbski J., 1934, 209 t.). Taigi tik dgs. galininkas išlaiko avd vienskaitos kamieną ir kirčiuotę.

2.1.2. Beveik visi (p. aukštaičiai (išskyrus vakarinį kampą) ir didžioji dalis r. aukštaičių vilniškių, kupiškėnų, uteniškių (Rk, Km, Žb, Ob, Ds, Zr, Krns, Ktk), šiaurės panevėžiškiai (Lnk, Ps, Jnšk, Pš) vartoja ā- resp. ē-kamienų avd daugiskaitos formas be kamienų pakaitos, pvz.: *Burbos, Stričkos, Dailidės*. Šitaip dažniausiai

¹³ *Burbaĩ, Lapiaĩ* resp. *Burbos, Lāpės* 'Burbos ar Lapės šeima (daug šeimų); žmonės šiomis pavardėmis' → 'vieta, kur gyvena tos šeimos resp. žmonės'. Tai įprastinis nominacijos būdas: kokio nors daikto, veikėjo ir pan. ypatybė perkeliama į su tuo daiktu etc. susijusią vietą.

¹⁴ Bene pirmasis beveik analogišką kamienų pakaitą aprašė Tverėčiaus šnektose J. Otrėbskis (1934, 209 t.). Į tokią vartoseną Mityvos upyno tarmėje (apie Jurbarką) atkreipė dėmesį E. Gri-naveckienė (1959, 179; 1960, 161). Plačiau apie tai rašė A. Girdenis (1962, 4 t. t.).

7 pav. Daugiskaitinių oikonių, padarytų iš Ą- ir ė-kamienių avd., paplitimo schema

elgiasi ir lietuvių šnektos palei Latvijos sieną (matyt, dėl įtakos latvių kalbos, turinčios, rodos, tik tokias minėtų antroponimų daugiskaitos formas).

2.2. Asmenvardžių daugiskaitai su kamienų resp. paradigmų pakaita [kaip ir nagrinėtiems (*i*)o-kam. oikonimams, žr. 1.2] būdingas galūninis kirčiavimas (4 a. p.), palyginti su šiaip jau baritonine resp. priesaginio kirčio vienaskaitos paradigma, pvz.: *Baužai* (4): *Báuža* (1), *Mažeikai* (4): *Mažėikà* (1,2); *Gerviai* (4): *Gėrvė* (1), *Kateliai* (4): *Katėlė* (2). Kur tokios *ā* resp. *ē* kamieno asmenvardžių dgs. formos vartojamos, ten ir kitų kamienų avd daugiskaitą liūkstama kirčiuoti galūnėje (4,3 a. p.): *Gailiai* (4): *Gailius*, *Sprindžiai* (4,3): *Sprindis*, *Kazlauskiai* (4,3): *Kazlāūskis*, *Šimkūnai* (4,3): *Šimkūnas* etc. (Žemaičiams ir r. aukštaičiams būdingesnė trečioji kirč. paradigma; ketvirtąją akcentuacinę paradigmą geriausiai reprezentuoja v. aukštaičiai kauniškiai¹⁵.) Minėto kirčiavimo dėsningumo laikosi, rodos, visos lietuvių kalbos tarmės, turinčios *ā* resp. *ē* kamieno avd daugiskaitą su *-(i)ai*¹⁶.

2.2.1. Jeigu *ā*- resp. *ē*-kamienų avd daugiskaita padaroma pagal vienaskaitos kamieną (*Būrbos*, *Lāpės*), kitų kamienų daugiskaitos paradigma paprastai turi šakninį resp. priesaginį kirtį (1, 2 a. p.): *Sprindžiai*, *Kazlāuskiai* etc. Šios taisyklės reguliariau laikosi, rodos, tik kai kurie žemaičiai. Aukštaičiams (neiškiriant nė periferinių šnektų už Lietuvos ribų), turintiems *ā* resp. *ē* kamieno avd daugiskaitos variantą be kamienų pakaitos, būdingas galūninis kirčiavimas (3, 4 a. p.; dažnesnė 3 a. p.): *Trinkūnai*, *Mackoniai*, *Ūdrai*: *Ūdras*, *Bulbieniai* (4) Str (plg. *bulbiėniai* (2) "bulvienojai") etc. Turint galvoje *ā* resp. *ē* kamieno avd daugiskaitos su kamienų pakaita ir galūninio kirčiavimo ryšį (žr. 2.2), galima manyti, kad šie aukštaičiai irgi bus turėję *ā*- resp. *ē*-kamienų avd daugiskaitos variantą su *-(i)ai* (vard.).

2.2.2. Kadangi (*i*)o- ir (*i*)u-kamienės avd daugiskaitos formos (paprastai nedviskiemenės) turi du galūninio kirčio variantus — ketvirtąją ir trečiąją akcentuacines paradigmas, — kyla klausimas, kuris iš jų pirminis, senesnis. Galima atsargiai spėti, kad senesnė šiuo atveju yra ketvirtoji kirčiuotė, nes: 1) tik ją manifestuoja *ā*- resp. *ē*-kamienų avd daugiskaitos formos su kamienų pakaita (žr. 2.2); 2) žemaičiuose, kuriems būdingas kilnojamas (*i*)o- resp. (*i*)u-kam. antroponimų daugiskaitos kirtis (3 a. p.), dažnokai pasitaiko daugiskaitinių nedviskiemenių asmenvardinės kilmės oikonimų (ypač vakarinėje ir šiaurinėje dalyje), kirčiuojamų ketvirtąją kirčiuote, pvz.: *Skurvydai* (4) Als: dpv. *Skūrvydas*, *Pakauskiai* (4) Tl: dpv. *Pakāuskis* (plačiau žr. 1.2); 3) r. aukštaičių (pavyzdžiui, kai kurių uteniškių, vilniškių) (*i*)o- resp. (*i*)u-kamieniai 1 ir 2 kirčiuotės asmenvardžiai ir atitinkami oikonimai daugiskaitos galininko galūnėje turi labai ryškų šalutinį kirtį (*Šim'kū'nūs*, *Tu'mė'nūs*, *Ru'giē'nūs*), kuris greičiausiai suponuoja čia pirmąją galūninę akcentuaciją, kai kur ir manifestuojamą (plg. *Bulbieniūs*, *Šimkūnūs* etc.)¹⁷.

2.3.1. Manoma, kad (*i*)*ā* resp. *ē* kamieno avd daugiskaita su *-(i)ai* (*Dūdai*, *Gauliai*: *Gāulia*, *Lapiai*) yra atsiradusi analogijos keliu pagal produktyvesnį (*i*)o-

¹⁵ Kauniškių plote susitelkę ir daiktavardžių oksitoniniai variantai, žr. Petraitienė Z. Dviskiemenių daiktavardžių kirčiavimo variantai lietuvių kalboje. Dipl. darbas. — VVU, 1981.

¹⁶ Suprantama, eliminavus kai kurioms tarmėms būdingus kirčio atitraukimo padarinius.

¹⁷ Detaliau analizuoti šią įdomią problemą neleidžia straipsnio apimtis.

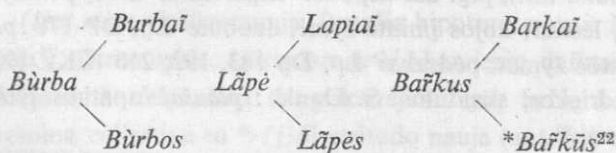
kamienių avd daugiskaitą (Grinaveckienė E., 1960, 161). Kitokių nuomonių, rodos, nėra.

Šitaip galvojant, visų pirma sunku paaiškinti, kodėl šiaip jau šakninio resp. priesaginio kirčio *ā-*, *ē-* kamieniai avd daugiskaitoje su kamienų pakaita linke pereiti į galūninį kirčiavimą, kuris nėra produktyvesnis už baritoninį resp. priesaginį.

2.3.2. Atrodo, racionaliausia manyti, kad aptartieji du asmenvardžių daugiskaitos variantai yra turėję skirtingas reikšmes¹⁸. Tų variantų distribuciją šnektose dar galima aptikti (turimais duomenimis, vietomis apie Jurbarką ir kitur v. aukštaičių kauniškių pakraščiais, kur ne kur p. panevėžiškių tarmėje, p. aukštaičių vakariniame kampe)¹⁹. Asmenvardžių daugiskaita su kamienų (ir)/arba akcentuacinių paradigmų pakaita²⁰ tokiu atveju reiškia šeimos, giminės vardą, padarytą iš asmenvardžio, – taigi turi kuopinę reikšmę, kurią paliudija, be kita ko, ir vartosena: v. aukštaičiai kauniškiai, kai kurios r. aukštaičių vilniškių šnektos (pastarosios tik fakultatyviai) avd daugiskaitą su *-(i)ai* vartoja su dauginiais skaitvardžiais²¹, pvz.: *dvejį, trejį ... Dūdaī, Gudeliaī* ‘dvi, trys... Dūdōs, Gudėlio šeimos’.

Antrasis daugiskaitos variantas, padarytas pagal vienaskaitos kamieną ir akcentuaciją, vartojamas atskiriems šeimos resp. giminės nariams pažymėti, pvz., *broliai, pusbroliai... Dūdōs, Dirsēs*.

Pirmąją daugiskaitą, turinčią specifinę oksitoninę formą su *(i)ai*, neutralizuojančią kamienų, giminių ir akcentuacinių paradigmų opoziciją, ir specifinę semantiką (žymi neskaidomą visumą), tiktų vadinti kuopine daugiskaita; antrąją – paprastąją. Įvairių kamienų asmenvardžiai du daugiskaitos variantus alėjo manifestuoti, pavyzdžiui, šitaip: 1) modelis su kamienų, giminių ir akcentuacinių paradigmų opozicijos neutralizacija kuopinėje daugiskaitoje:

¹⁸ Tokia prielaida atitinka J. Šmidto (1889) išplėtotą tezę apie dvi ide. daugiskaitos funkcijas; be to, žr. Kuryłowicz J., 1964, 204.

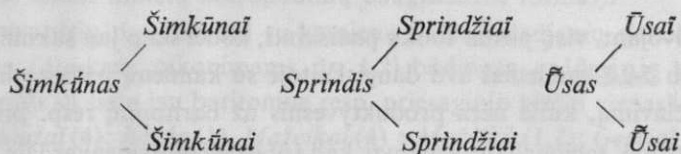
¹⁹ Už asmeninę informaciją straipsnio autorius dėkingas filol. kandidatams J. Paulauskui, A. Vidugiriui, doc. A. Piročkinui, B. Savukynui ir kitiems.

²⁰ Kamienų pakaita tada suponuoja ir akcentuacinių paradigmų pakaitą, jei avd yra baritoninio resp. priesaginio kirčio (žr. 1.2, 2.2). Daugiskaitų tik su kirčiavimo paradigmų priešpriešos modelis (*Šimkūnai* : *Šimkūnai*) žinomas vietomis apie Jurbarką, bet ne visur. Jį tik kaip galėjusį būti suponuoją E. Grinaveckienė (1960, 162).

²¹ Šiuo atveju dauginiai ir kuopiniai skaitvardžiai tuo tesiskiria, kad kuopinė forma yra stiprusis (žymėtasis) opozicijos narys, paprastai reiškias apytikrį skaičių (*trejį mėtai* : *trėjetas mėtu*). Į šį faktą autoriaus dėmesį atkreipė doc. V. Labutis.

²² Tokios *(i)u* kamieno avd formos nevartojamos net ir ten, kur avd daugiskaita padaroma pagal vienaskaitos kamieną ir kirčiavimą.

2) modelis su akcentuacinių paradigmų opozicijos neutralizacija kuopinėje daugiskaitoje:

2.3.3. Praktiškai visose lietuvių kalbos tarmėse avd dviejų daugiskaitos variantų distribucija buvo apibendrinta vieno resp. kito nario naudai²³. Vyraujantis yra daugiskaitos variantas su kamienų ir kirčiavimo paradigmų opozicijos neutralizacija, t. y. su *-(i)ai*²⁴. Vyrauja ir šio modelio daugiskaitiniai oikonimai, padaryti iš *ā, ē* kamieno asmenvardžių (žr. 1.1.1 ir schemą).

Tokių oikonimų pasitaiko ir ten (palei Latvijos sieną, š. panevėžiškių, kupiškėnų tarmėse, kur ne kur ir kitose r. aukštaičių vietose, neišskiriant nė vilniškių), kur, turimais duomenimis, nežinoma *(i)ā, ē* kamieno avd daugiskaita su *-(i)ai* (žr. schemą). Kadangi daugiskaitiniams antroponiminiams oikonimams būdinga kuopinė semantika (žr. 13 išnašą), jie vestini iš avd kuopinės daugiskaitos, kurios formas aukščiau minėtose tarmėse išstūmė paprastosios daugiskaitos paradigma²⁵.

2.4. Galima kelti hipotezę, kad paprastosios : kuopinės daugiskaitos opozicija, susekama vietų varduose, buvo būdinga ir apeliatyvams. Šią hipotezę iš dalies paremtų tai, kad daugumas asmenvardžių ($\approx \frac{2}{3}$), iš kurių padaryti daugiskaitiniai oikonimai, yra apeliatyvinės kilmės (žr. atitinkamas šio straipsnio vietas). Bet svarbiausia yra tai, kad dviejų daugiskaitų opozicijos reliktų dar galima aptikti ir pačiuose apeliatyvuose. Tie reliktai, kaip ir toponimijoje, yra dvejoji:

1. Paprastajai daugiskaitai kontrastuoja kuopinė su linksniavimo ir akcentuacinių paradigmų opozicijos neutralizacija²⁶, pvz.: *liepos*, sg. *liepa* : *liepai* (4) 'liepy-nas' Št (V. Mažiulio inf.), plg. dar *liepūkai* 'liepžiedžiai' Dkš; *pėdos*, sg. *pėda* 'apatinė kojos dalis, letena; kojos įminta žymė, duobutė' Lp, DP 178 : *pėdai* (3) 'kieno nors kojų išpaustos žymės, pėdsakai' Lp, Dp 183, 192, 210 (LKŽ IX 736); *plaušos* 'kokio pluošto driekos, skaidulos' S. Dauk : *plaušai* 'apatinis pluoštinis karnos sluoksnis' S. Dauk²⁷.

2. Kuopinė daugiskaita manifestuojama akcentuacinių paradigmų opozicijos neutralizacija, t. y. galūniniu kirčiu, palyginti su paprastosios daugiskaitos (resp.

²³ Mišriąsias kai kurių šnektų (žr. 2.1.1) avd daugiskaitos paradigmas reiktų laikyti minėtosios distribucijos nykimo padariniu (dviejų paradigmų kontaminacija).

²⁴ Tik kuopinės daugiskaitos variantą bene visose lietuvių kalbos tarmėse apibendrino *(i)u*-kamieniai avd (žr. 2.1.1).

²⁵ Kodėl vienur buvo išstumtas paprastosios, o kitur — kuopinės daugiskaitos modelis, priklausė nuo įvairių priežasčių, kurioms aptarti čia per maža vietos.

²⁶ Pavyzdžių (ilustracijų) kiekis čia ir toliau gana ribojamas.

²⁷ Plg. tokius S. Daukanto sakinius (LKŽ X 109): [žemaičiai] iš *mauknų palagus, punes* <...> *dirbo, apynių virkštėmis ir plaušomis bei vytimis siūlojo ir raišiojo* || *Plaušai* [abu kartus išre-tinta mano. — B. S.] *tos viršutinės tošies apsiaut visą medį*. Pastaba. LKŽ X 109 ne visai tiks-liai apibūdinta žodžio *plaušos*, pateikto pirmame sakinyje, reikšmė. Čia turimas galvoje ne pluoš-tinis karnos sluoksnis, o atskiros to sluoksnio skaidulos, „siūlai“.

vienaskaitos) baritonine ar priesaginio kirčio paradigma, pvz.: *uošviai* (1), sg. *uošvis* : *uošviai* (4) 'uošvis ir uošvė; jų namai = uošvijà'; dial. *tėvai* (1), sg. *tėvas* (baritoninę paradigmą rodo lat. *tēvs*) : *tėvai* (4) 'tėvas ir motina, родители'; *váistai* (1), sg. *váistas* 'paprastai kokios nors vaistažolės' : *vaistai* (4) 'лекарство' Dkš (V. Labučio inf.); *šimtai* (2), *šimtas* (reiškia tikslų skaičių) : *šimtai* (4) – reiškia apytikrų skaičių, 'daug' Glv, Nm; *úokasai* (1), sg. *úoksas* : okn *Uokasai* (4); *vaŕtai* (2) : okn *Vartaŭ* (4)²⁸; *vókyčiai* (1), sg. *vókytis* : *vokyčiai* (3^a) 'vokiečių tauta etc.' Trk (A. Girdenio inf.); *lietúviai* (2), sg. *lietúvis* : *lietuviai* (4) 'lietuvių tauta etc.' Grv; *siuvėjai* (1), sg. *siuvėjas* : *siuvėjai* (4) 'siuvėjų šeima' Ldvn, Jrb (J. Kabelkos inf.; Grinaveckienė E., 1960, 162 t.)²⁹.

2.4.1. Kad čia postuluojuama tezė būtų aiškesnė, palyginkime tokius sakinius: *Šitos žolės geri váistai* ir *Tėvui davė porciją vaistų* Dkš; *Du šimtai* (rublių) ir *Šimtai jų tenai skraido* Glv (Morkūnas K., LKK XI 127); *Par kiemą ėjo trys vókyčiai* ir *Par karą tie vokyčiai pridirbo daug jėbių* Trk; *Užupėj gudės až lietúvių išteklėjė* ir *Keturiolikiais metais <...> grūmėsi lenkai, lietuviai* Grv (Kardelytė J., 1975, 101, 131); *Fabrike dirba siuvėjai, kirpėjai ... ir Čia gyvena mūsų kaimo siuvėjai...* 'siuvėjų šeima' Ldvn.

2.4.2. Su aptartąja daiktavardžio kirčiavimo paradigmų distribucija greičiausiai susijęs ir panašus neveikiamosios rūšies dalyvių kirčio pasiskirstymas kai kuriose žemaičių šnektose, plg. *pristatýta, ištaisýta* [*pristatī· tà, ištaistī· tà*] – priesaginio kirčio mot. gim. vienaskaita : *pristatytà, ištaisyta* [*pristatī· tà, ištaistī· tà*] – galūninio kirčio vadinamoji bevardės giminės forma Lc, Lž, Klk, Akm, Mžk, Vks, Kal, Pln. Plg. tokius sakinius: *Ta meisa būs kožną rytą pristatýta* ir *Viskas rytą būs pristatytà*; *Tau ta krāmė tujau būs ištaisýta* ir *Man rodos, ka[d] jau y[ra] ištaisyta, plėntas eĭta* Pln³⁰.

2.5.1. Mintis, kad lietuvių kalboje (ir bent rytų baltuose) yra egzistavęs kuopinė daugiskaita su *-(i)ai*, nėra visiškai nauja. Panašią hipotezę, nors ir labai fragmentiškai, yra kėlęs jau J. Otremskis, aiškindamas *o/ā*-kamienių daiktavardžių gretybų atsiradimo priežastis. Jis teigė, kad daugiskaitėjant rytų baltų kuopiniams daiktavardžiams [nomina collectiva su **(i)ā*] atsirado nauja (antrinė) daugiskaitos forma su *-(i)ai* [*≤*(i)ā*], išlaikiusi tam tikrą laiką kuopinę reikšmę (Otrebski J., 1956, 3, 28).

²⁸ Į kirčiavimo paradigmų svyravimus jau senokai atkreiptas dėmesys, pvz.: *kálnai* (1): *kalnai* (3), *krañtai* (2) : *krantai* (4) etc. (Grinaveckienė E., 1960, 162; Иллич–Свитыч В. М., 1963, 22 t. t.; Kazlauskas J., 1968, 48; Kardelytė J., 1975, 46). Rodos, niekas nėra konstatavęs, kad galėtų skirtis tų gretiminių formų reikšmės.

²⁹ Kad tų pačių priesagų vediniai neretai atskirose tarmėse būna ir priesaginio resp. šakninio ir galūninio (kilnojamo) kirčiavimo (*šáutùvái*), plačiau yra rašęs A. Girdenis (1972, 68 t. t.). Jis mano, kad „nemaža minėtų „šakninio“ ar „galūninio“ kirčiavimo pavyzdžių yra reliktai, atitrūkę nuo kitų vedinių ne tik savo išraiška (kirčiavimu), bet ir turiniu“ [šis žodis išretintas mano. – B. S.], žr. Girdenis A., 1972, 69. Pokalbiuose su A. Girdeniu išsikristalizavo ir čia keliama tezė, kad galūniniai šiaip jau baritoninių daiktavardžių variantai (plg. *vókiečiai* : *vokiečiai*) gali būti buvusios kuopinės daugiskaitos reliktai.

³⁰ Šį kirčiavimo faktą pastebėjo ir apie jį informavo doc. A. Girdenis.

2.5.2. Ši J. Otremskio hipotezė irgi nėra visiškai originali. Ji remiasi J. Šmidto nuomone, kad baltai turėjo kolektyvą (= neutrum pl.)³¹ su galūne *-ai* (< **-āi*), kuri, susiliejus (sutapus) daiktavardžių vyriškajai ir bevardei (neutrum) giminei, buvusi apibendrinta o kamieno vyriškosios giminės daiktavardžių vardininkui. Taigi įpras-tas siejimas liet. *vilkaĩ* su sl. *vľbci*, gr. *λύκοι* etc., pasak J. Šmidto, esąs negalimas³² (Schmidt J., 1889, 231).

Galūnę (formantą) liet. *-ai* (*ežer-ai, ger-ai, t-ai*) J. Šmidtas kildino iš **-āi* (t. y. **-ā + i*), pastarąją laikydamas indoeuropietiško senumo, vienu iš bevardės giminės daugiskaitos (= kolektyvo) vardininko variantų (šalia **-ā*)³³ (Schmidt J., 1889, 227–233).

Kilmę *-ai* iš **-ā + i* J. Šmidtas argumentavo ir kirčiavimu³⁴. Jis pastebėjo, kad daugelio o-kamienių liet. daiktavardžių vienaskaita turi baritoninį kirtį, o daugiskaita kirčiuojama galūnėje, pvz.: *nāmas* (plg. s. ind. *dāmas*, gr. *δόμος*): *namaĩ*, plg. rus. *домá* (Schmidt J., 1889, 41). Tokia kirčiavimo paradigmų distribucija, kaip žinoma, būdinga bevardės giminės vienaskaitai ir daugiskaitai (= kolektyvui).

2.5.3. Vieni kalbininkai pritarė J. Šmidto nuomonei dėl liet. *-ai* kilmės, kiti ne-
pritarė³⁵. Minėta hipotezė buvo sukritikuota specialia E. Niemineno (1922) darbe. Pastaruoju metu, rodos, niekas netikėjo, kad baltai galėjo turėti kolektyvą (tikriausiai – kuopinę daugiskaitą, t. y. pluralizuotą kolektyvą) su *-(i)ai* (Stundžia B., 1978, 113, 8 išnaša).

2.5.4. Kad būtų aiškesnis J. Šmidto, J. Otremskio ir čia keliamos koncepcijos ryšys, terminų vartojimas, reikia bent prabėgomis pasvarstyti daiktavardžių kuopinės daugiskaitos santykį su kolektyvu. Nėra abejonės, kad kuopinės daugiskaitos santy-kis su vienaskaita (resp. paprastąja daugiskaita) yra ne fleksinis, o derivacinis. Tai rodo specifinė (neutralizacinė) tos daugiskaitos forma [su *-(i)ai*] ir semantika (reiškia kuopą, t. y. neskaidomą visumą). Vadinasi, turint galvoje tolimesnę rekonstrukciją, kuopinė daugiskaita vestina iš derivacinės kolektyvo (collectivum, **-ā/a*-collectivum) kategorijos ir traktuotina kaip pluralizuotas kolektyvas, t. y. kaip pereinamasis kolektyvo gramatikalizacijos (collectivum > pluralis) etapas³⁶. Santykinės chronologijos

³¹ J. Šmidtas – kūrėjas teorijos apie ide. neutrum pl. kaip seną kolektyvą (**-ā*-collectivum), kuri jis laikė derivacine mot. giminės vienaskaitos kategorija (Schmidt J., 1889, 6 et passim). A. Me-jė kolektyvą traktavo kaip bevardės giminės formą (Mejė A., 1938, 30, 330 t.). Įdomią hipotezę paskelbė Chr. S. Stangas (1970, 16 t. t.), **-ā*-kolektyvui suteikęs nominalinės klasės kategorijos rangą. Dėl kolektyvo termino vartojimo žr. Valeckienė A., 1978.

³² Dar anksčiau už J. Šmidtą panašiai manė kitas mokslo apie ide. kolektyvą kūrėjas G. H. Malo-vas (Mahlow G. H., 1879, 81).

³³ Dėl J. Šmidto hipotezės tuo tarpu pastebėsime, kad šio straipsnio autorius laikosi kiek kitokios nuomonės dėl liet. *-ai* kilmės, senumo ir ryšio su bevarde gimine.

³⁴ Tai buvo vienas iš svarbesnių šios hipotezės argumentų, kuriuo operavo J. Šmidto šalininkas A. Me-jė ir kurio kritikai nemaža vietas skyrė J. Endzelynas (Endzelins J., 1974, 291 t. t., 591 t. t.).

³⁵ Plačiau ir bibliografiją žr. A. Valeckienės straipsnyje (1978, 69, 2 išnaša). Dėl liet. *-ai* kilmės žr. Mažiulis V., 1970, 170 t. t.

³⁶ Kolektyvo (derivacinės kategorijos) gramatikalizacija, t. y. virtimas daugiskaita (fleksine katego-rija), yra diachroninė universalija (Kuryłowicz J., 1964, 5 et passim). Plačiau apie fleksines ir de-derivacines kategorijas bei jų ryšį žr. ten pat, p. 35–37.

klausimai, susiję su kolektyvo gramatikalizacija, kuopinės daugiskaitos galūnės (formanto) *-(i)ai* genezė — jau ne šio straipsnio uždavinys (be to, žr. 33 išnašą).

2.6. Vietoje išvadų. Asmenvardinių daugiskaitinių oikonimų, asmenvardžių daugiskaitos ir kai kurių reliktyvų apeliatyvų sistemoje analizė rodo, kad lietuvių kalboje (ir bent rytų baltuose) kontrastavo du daiktavardžio (greičiausiai ir viso vardažodžio) daugiskaitos variantai: paprastoji ir kuopinė daugiskaita. Kuopinės daugiskaitos ypatumai rekonstruoti tokie:

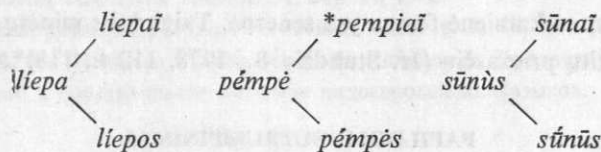
1. Specifinė galūninio kirčio forma su *-(i)ai* (vard.) ir specifinė semantika (žymi neskaidomą visumą), pvz.: *liepai* 'liepynas' : *liepa*, *Burpai* 'Burbos šeima' : *Būrba*; *uošviai* 'uošvis ir uošvė; jų namai = uošvijà' : *ušvis*, *lietuviai* 'lietuvių tauta etc.' : *lietuvis*, *lietūviai* (žymi skaičiuojamą žmonių grupę).

2. Kamienų, giminių ir akcentuacinių paradigmų opozicijos neutralizacija (*i*) o-kamienėje paradigmoje. Dėl to ši daugiskaitos paradigma opozicijoje su kitomis daugiskaitos paradigmomis laikytina silpnuoju (nežymėtuoju) nariu.

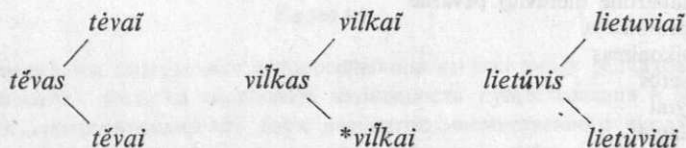
3. Ne fleksinis, o derivacinis santykis su vienaskaita (resp. paprastąja daugiskaita). Taigi kuopinė daugiskaita traktuotina kaip derivacinės kolektyvo (**ā/a-* collectivum) kategorijos gramatikalizacijos tarpinis etapas.

2.6.1. Apibendrinant rekonstruoti tokie dviejų daugiskaitų opozicijos modeliai:

1) modelis su linksniavimo ir akcentuacinių paradigmų, giminių opozicijos neutralizacija kuopinėje daugiskaitoje, pvz.:

2) modelis su akcentuacinių paradigmų opozicijos neutralizacija kuopinėje daugiskaitoje, pvz.:

2.6.2. Jau vien iš šių vaizdumo dėlei pateiktų modelių matyti, kad dviejų daugiskaitos variantų koncepcija turi didelę aiškinamąją galią. Suponuojant deklinacijos modelį su kamienų, giminių ir akcentuacinių paradigmų opozicijos neutralizacija kuopinėje daugiskaitoje [(*i*) o kamienas], darosi suprantamesnis ne tik daiktavardžių daugiskaitos, bet ir vienaskaitos paradigmų mišimas; aiškėja galūninio kirčiavimo plitimas ir apskritai akcentuacinių paradigmų pakitimai (ypač tais atvejais, kai baltų galūninis kirtis prieštarauja senovės graikų ir indų šakniniams) arba atvirkščiai, plg. *vilkaĩ* : gr. *λύκοι*, sg. *λύκος*; s. ind. *vṛkāś*, sg. *vṛkas* arba *dūmai*, lat. *dūmi* : gr. *θῦμός*, s. ind. *dhūmās* (daugiau pavyzdžių žr. Иллич—Свитыч В. М., 1963,

85 t.). Minėtas deklinacijos modelis leidžia naujai pažvelgti ir į tokias formas kaip *sūnai*, *žvėriai*, *tai* etc.; leidžia paaiškinti dalį *o/ā-* ir *io/ē-*kamienų daiktavardžių gretybų. Bene pagrindinė priežastis joms atsirasti bus buvusi kamienų ir giminių opozicijos kuopinės daugiskaitos sistemoje neutralizacija, turėjusi skatinti neretą *o* resp. *io* kamieno įvedimą ir į vienaskaitą – ypač tuose žodžiuose, kurių kuopinė vartoseną buvo dominuojanti. Ta *o* resp. *io* kamieno „invazija“ ne visur bus lietusi tuos pačius žodžius, vykusį nevienodai, todėl atskirose šnektose atsirado gretiminių *o/ā* resp. *io/ē* kamieno vienaskaitos formų. Tokių formų (žodžių) gali pasitaikyti ir toje pačioje šnektose, bet jos paprastai turi skirtingą reikšmę arba viena iš jų funkcionuoja tik frazeologizmuose ir šiaip jau sustabarėjusiuose junginiuose, pvz.: *lėpa* : *lėpas* Trk [ši forma (žodis) vartojama tik palyginimuose, pvz., *aukštas kaip lėpas*]. Minėtų gretybų ypač turėjo pagausėti nykstant daugiskaitos su kamienų ir giminių opozicijos neutralizacija kuopinei reikšmei³⁷. Jai „užsimiršus“, dviejų daugiskaitų opozicija pasidarė nebereikalinga ir išnyko vieno arba kito nario naudai (ilgiausiai ši opozicija išsilaikė periferinėse ir palyginti specializuotose mikrosistemose, pavyzdžiui, šeimų varduose, išvestuose iš avd, giminystės terminuose etc.). Tie *ā-* resp. *ē-*kamieniai žodžiai, kurių daugiskaitai buvo apibendrintas variantas su kamienų neutralizacija, vienaskaitoje perėjo į *o* resp. *io* kamieną, pvz., *plaušai* : *plaušā* → *plaušas*. Išliko *ā* resp. *ē* kamieno žodžiai tada, jei jiems buvo apibendrintas paprastąsios daugiskaitos variantas.

Kaip matome, šitaip paaiškinamos ne visos, o tik tos *o/ā-* ir *io/ē-*kamienės gretybės, kurių *ā-* resp. *ē-*kamienė forma yra senesnė. Taigi dalis minėtų gretybų galėjo atsirasti ir dėl kitų priežasčių (žr. Stundžia B., 1978, 112 t., 118)*.

PAPILDOMI SUTRUMPINIMAI

- a.p. – akcentuacinė paradigma
- avd – asmenvardis (antroponimas)
- dpv. – dabartinė (lietuvų) pavardė
- inf. – informacija
- okn – oikonimas
- p. – pietūs
- r. – rytai
- š. – šiaurė
- v. – vakarai

³⁷ Panašiai *o/ā-*kamienės daiktavardžių gretybės aiškino ir J. Otrebskis. Jis teigė: kadangi antrinės daugiskaitos „-ai paradigmos“ galūnės (žr. 2.5.1) tam tikrą laiką buvusios segamos ne tik prie *o*, bet ir prie *ā* kamieno daiktavardžių, galėjusios egzistuoti tokios gretybės kaip *lažā* : dgs.

**lažai*. „Kur formų su -ai kuopinė reikšmė užsimiršo ir kur tos formos tapo tik *o* kamieno daiktavardžių daugiskaitos formomis, pagal šias padarytos ir atitinkamos vienaskaitos formos, būtent su -as (vard.). Taigi šalia moteriškosios giminės formų (*vyžā, lažā, spūrga*) atsirado vyriškosios – *výžas, lāžas, spūrgas*“ (Otrebski J., 1956, 28). Iš to plauktų išvada, kad *ā-*kamienės formos yra senesnės už *o-*kamienes. Bet taip visais atvejais negali būti (žr. Stundžia B., 1978, 118).

*Autorius dėkingas doc. V. Čekmanui, doc. A. Girdeniui, prof. V. Mažiuliui ir filol. kand. A. Vanagui, skaičiusiems šio straipsnio rankraštį ir gerinusiems jį vertingomis pastabomis.

LITERATŪRA

- Bystroń J.** Nazwiska polskie. — Lwów—Warszawa, 1936.
- Endzelins J.** Darbu izlase. — Rīgā, 1974, t. 2.
- Girdenis A.** Tirkšlių tarmės morfologija. — V., 1962 (rankraštis).
- Girdenis A.** Lietuvių kalbos vardažodžio priesagų kirčio susiformavimas. — Kn.: Baltistica. V. 1972, 1 priedas.
- Grinaveckienė E.** Būdingesnieji giminės, skaičiaus ir linksnio vartojimo atvejai Mituvos upyno tarmėje. — Kn.: Lietuvių kalbotyros klausimai. V., 1959, t. 2.
- Grinaveckienė E.** Mituvos upyno tarmės daiktavardis. — Kn.: Lietuvių kalbotyros klausimai. V., 1960, t. 3.
- Kardelytė J.** Gervėčių tarmė. — V., 1975.
- Kazlauskas J.** Lietuvių kalbos istorinė gramatika. — V., 1968.
- Kurylowicz J.** The Inflectional Categories of Indo-European. — Heidelberg, 1964.
- Mahlow G. H.** Die langen Vocale AEO in den europaischen Sprachen. — Berlin, 1879.
- Mažiulis V.** Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiai. Deklinacija. — V., 1970.
- Nieminen E.** Der urindogermanische Ausgang *-āi* des Nominativ-Akkusativ Pluralis des Neutrum im Baltischen. — Helsinki, 1922.
- Otrębski J.** Wschodnioliteńskie narzecze twereckie. — Kraków, 1934. Cz. 1. Gramatyka.
- Otrębski J.** Gramatyka języka litewskiego. — Warszawa, 1956, t. 3.
- Schmidt J.** Die Pluralbildungen der indogermanischen Neutra. — Weimar, 1889.
- Stang Chr. S.** Zum indoeuropäischen Kollektivum. — In: Stang Chr. S. Opuscula linguistica. Oslo, Bergen, Tromsø, 1970.
- Stundžia B.** Dėl baltų *š-/ā-*kamienių daiktavardžių gretybių. — Baltistica. V., 1978, t. 14(2).
- Valeckienė A.** Lietuvių kalbos bevardės giminės įvardžių kilmė. — Kn.: Gramatinės kategorijos ir jų raida (Lietuvių kalbotyros klausimai, t. 18). V., 1978.
- Бірыла М. В.** Беларуская антрапанімія. — Мінск, 1966, т. 1; 1969, т. 2.
- Иллич-Свитыч В. М.** Именная акцентуация в балтийском и славянском. — М., 1963.
- Мейе А.** Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков. — М.—Л., 1938.

ПЛЮРАЛЬНЫЕ АНТРОПООЙКОНИМЫ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ РЕКОНСТРУКЦИИ СИСТЕМЫ СКЛОНЕНИЯ И АКЦЕНТУАЦИИ

Резюме

На основании анализа плюральных антропоойконимов и некоторых реликтовых апеллятивных форм делается попытка обосновать возможность существования в восточнобалтийских языках противопоставления двух вариантов множественного числа: простого и собирательного. Реконструируются следующие особенности собирательного множественного числа:

1. Специфическая окситонная (4 а. п.) форма на *-(i)ai* в им. п. и специфическая семантика (значение неразложимого целого), напр.: *liepai* 'липняк': *liepa* 'липа', *Burbai* 'семья Бурбы': *Būrba* 'Бурба' (антропоним); *tėvai* 'родители': *tėvas*, *tėvai* 'отцы'.

2. Нейтрализация в парадигме *(i)o*-основы: а) оппозиции основ, рода и акцентуационных парадигм, напр.: *liepai*: *liepa*, мн. ч. *liepos*; *sūnai* 'сыновья': *sūnūs*, мн. ч. *sūnūs* 'сыны'; б) оппозиции акцентуационных парадигм: *tėvai* (4): *tėvas* (1), *lietuviai* (4): *lietūvis* (2) и т. д.

3. Не флективное, а деривационное отношение к единственному (resp. простому множественному) числу; при этом собирательное множественное число относится к типу плюрализованного коллектива, т. е. представляет собой промежуточный этап грамматикализации деривационной категории коллектива (**ā/a*-collectivum).

Существование модели declinacji с нейтрализацией оппозиций основ, рода и акцентуационных парадигм в системе собирательного множественного числа делает более понятным процесс смешения парадигм существительного не только во множественном, но и в единственном числе; проясняется также распространение окситонной акцентуации и вообще изменения в акцентуационных парадигмах (особенно в тех случаях, когда „конечное“ ударение балтийских языков противоречит „корневому“ ударению древнегреческого и индийского языков или наоборот, ср. *vilkai*: др.-гр. *λύκοι*, др.-инд. *vṛkās* или *dūmai*, латыш. *dūmi*: др.-гр. *θῦμός*, др.-инд. *dhūmās*). Эта модель позволяет заново взглянуть на такие формы как *debesiai* ‘облака’, *žvėriai* ‘звери’, *tai* ‘это’ и подобные, и дает ключ к объяснению части дублетных форм (слов) с *o/ā*- и *jo/ē*-основами, напр.: *plaūšas* || *plaušā*, *dalgis* || *dalgė*.